

KÄDENVÄÄNTÖ SUOJELUSKUNTIEN SUUNNASTA 1919- 1923

FT, dosentti Kari Selén

Vaivalloinen alku

Suojeluskuntajärjestö perustettiin asetuksella 2.8.1918. "Suojeluskuntien tarkoituksena on maan hallituksen ohjeiden mukaan edistää kansan puolustuskuntoisuutta sekä turvata laillista yhteiskuntajärjestystä". Jäsenyys oli vapaaehtoista, ja jäseniltä edellytettiin uskollisuutta vallinnutta yhteiskuntajärjestystä kohtaan. Suojeluskuntien sisäinen järjestys oli oleva sotilaallinen. Kaikki suojeluskunnat muodostivat yhdessä suojeluskuntajärjestön, jonka ylipäällikkönä toimi sota-asiaintoimituskunnan päällikkö. Järjestön alueellinen jako noudatti kutsuntapiirijakoa. Kunkin kutsuntapiirin suojeluskunnat muodostivat suojeluskuntapiirin. Kutsuntapiirin päällikön apulaisen, joka vastasi piirin suojeluskuntatyöstä, nimittäisi hallitus. Hallituksen asettama kutsuntapiirin päällikkö nimitti paikallisapäälliköt, joista vielä käytettiin aluepäällikön nimeä. Suojeluskunnat eivät saaneet itse nimittää paikallisapäälliköitään eikä ylempiäkään toimenhaltijoitaan.

Asetuksessa määriteltiin suojeluskuntien suhde siviiliviranomaisiin. Pääsääntö oli: "Suojeluskunnat älkööt puuttuko järjestysviranomaisten tehtäviin, elleivät nämä niiden apua erityisesti pyydä."¹

Vaikka asetuksen antaminen merkitsi suojeluskuntajärjestön perustamista, se ei merkinnyt, että toiminta olisi lähtenyt kunnolla käyntiin. Yhteiskunnassa esiintyi sotaväsymystä ja suoranaista elintarvikepulaa. Ei ollut perinteitä, joiden varaan toiminnan olisi voinut rakentaa. Suojeluskuntapiirien ja kutsuntapiirien identtisyys aiheutti ongelmia. Piiriä johtavalla sotakomissaarilla oli kädet täynnä töitä kutsuntalaitoksen saattamisessa toimintakuntoon. Aikaa ei enää riittänyt suojeluskunnille. Suojeluskuntien tila syksyllä 1918 oli kaikkea muuta kuin hyvä.

Suojeluskuntajärjestön uusi perustaminen

Ongelmat tiedostettiin ja niistä pyrittiin eroon. Itse asiassa se edellytti suojeluskuntajärjestön uutta perustamista. Saksan luhistuminen tuli vaikuttamaan järjestön kehitykseen. Monarkiahanke kariutui. Valtiolaiivan peräsimeen tulisi suomalainen presidentti. J. K. Paasikiven senaatti erosi. Eduskunnan puhemies Lauri Ingman muodosti uuden hallituksen. Sen sotaministeriksi tuli Rudolf Walden. Ulkomailla ollut kenraali Mannerheim kutsuttiin valtionhoitajaksi P. E. Svinhufvudin jälkeen.

Muutos lisäsi mielenkiintoa suojeluskuntia kohtaan. Tasavaltaisessa Suomessa, jossa myös vasemmisto olisi mukana parlamentaarisella painollaan asioista päättämässä, suojeluskuntajärjestön tulevaisuuteen liittyi epävarmuustekijöitä. Uusi tilanne aktivoi myös Uuden Metsätoimiston aktivistijoukkueen, joka heittäytyi Elmo E. Kailan johdolla innolla suomalaisen sisä- ja ulkopoliittikan pyöriteisiin. Ensin sen toiminta tähtäsi monarkian ja vahvan hallitusvallan saamiseen Suomeen. Kun monarkistit olivat joutuneet häviölle, aktivistien toiminnan pääpaino siirtyi vapaussodan saavutusten, valkoisen Suomen, turvaamiseen ja idän uhkan eliminoimiseen. Aktivistien vastapeluri, josta he toivoivat yhteistyökumppania, liittolaista, oli uusi valtionhoitaja.

Uuden Metsätoimiston miehet olivat olleet aktiivisesti mukana perustamassa suojeluskuntia kesällä ja syksyllä 1917. Heidän kiinnostuksensa suojeluskuntia kohtaan oli luonnollista. Uhanalaisen tilanteen vuoksi Elmo E. Kaila päätti herättää vanhan järjestön henkiin ja kutsui avainhenkilöitä 1.12.1918 Helsingissä pidettyyn kokoukseen. Hyväksytyin toimintaohjelman lähtökohtana oli arvio,

“että Suomen tulevaisuutta ei voi eikä saa jättää hallituksen ja eduskunnan varaan, jotka ennen pitkää voivat olla punaisia sisällepäin ja myöntäväisiä ulospäin, vaan niiden kansalaisten, joiden työtä Suomen itsenäisyys on, on velvollisuus ajoissa ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, että heidän työnsä tulokset eivät katoa liberaalien ja punaisten käsissä.”

Herroja kiinnosti Suomen säilyminen valkoisena. Suojeluskunnat olivat siinä keskeisessä asemassa. Niiden työtä tuli ohjata “itsenäiseen, mahdollisista hallituksen suunnanmuutoksista riippumattomaan asemaan. Suojeluskunnissa on tehokkain ase valkoisen vallan pysyttämiseksi; asetta on lujitettava ja terästettävä.” Se tapahtuisi siten, että järjestön asiamiehet hankkiutuisivat apulaiskomissaareiksi, toisin sanoen suojeluskuntien piiripäälliköiksi ja että piiriesikunnat miehittäisiin samanmielisillä miehillä. Samoin tuli menetellä myös paikallistason kanssa. Näin Kailan järjestö muodostaisi suojeluskuntajärjestön ydinjoukon. Samalla oli estettävä sosialistien pääsy suojeluskuntiin. Punaisten toimintaa oli tiukasti seurattava ja kaikki heidän esiintymisensä “ovat heti tukahutettava ja johtajat vangittava, tarpeen tullen asetta käyttäen. Viranomaisten tai hallituksen mielipidettä ei ole kysyttävä.” Suojeluskuntia varten tuli hankkia mahdollisimman runsaasti lahjoituksia, jotka tuli hoitaa siten, etteivät viranomaiset pääse niihin myöhemmin kiinni. Edelleen

“*kaikkien* mahdollisuuksien varalta on ehdottoman välttämätöntä, että ajoissa ruvetaan tekemään salaisia aseätköjä, jota varten on käytettävä kaikki kokoon saatavat rekisteröimättömät (s. o. ne, jotka eivät ole sotaväen asevarastojen luetteloihin merkityt) kiväärit, konekiväärit, ja ampumatarpeet. Sijaan on Järjestön jäsenille hankittava rekisteröityjä hallituksen aseita.”²

Ohjelma oli uhmakkaan ulkoparlamentaarinen. Tavoitteena oli hävinneen osapuolen jättäminen pysyväisesti toisen luokan kansalaisiksi. Keskeinen väline tavoitteen saavuttamiseksi olisi “oikeissa käsissä” olevat suojeluskunnat. Metsä-

toimiston ohjelman tärkeänä tavoitteena oli politisoida suojeluskunnat, tehdä niistä todellinen luokkakaarti, jollaiseksi vasemmisto myöhemmin niitä suhteellisen kevein perustein moitti.

Metsätoimiston miehillä oli kiire. Aikaa oli vain eduskuntavaaleihin - ne pidettiin maaliskuun alussa 1919 - ja uuden eduskunnan kokoontumiseen. Sen jälkeen edessä olisi hallituksen vaihtuminen ja lisää epävarmuustekijöitä. Tavoitteena oli saada valtionhoitaja Mannerheim suostumaan siihen, "että 1) suojeluskuntain ylin johto erotetaan kokonaan sotaministeriöstä, ja 2) ylijohdo annetaan erikoiselle Suojeluskuntain Ylipäällikölle (rauhan aikana)." Jotta asia onnistuisi, oli välttämätöntä, että sen Mannerheimille esittäisivät "suojeluskuntatyön luojat kautta maan, joiden mielipiteeseen M. ei voi olla kiinnittämättä huomiota"³.

Elmo E. Kailan toimet olivat hyvin ajoitettuja. Puolustusministeri Rudolf Walden oli kutsunut kutsuntapiirien edustajat Helsinkiin 14 - 15.12.1918 pohtimaan keinoja suojeluskuntien ongelmien ratkaisemiseksi. Hallitus teki 23.12.1918 päätöksen suojeluskuntapiirien itsenäistämiseksi sekä vahvisti niille oman budjetin vuodelle 1919.⁴ Päätös tehtiin Mannerheimin Suomeen saapumisen päivänä. Suojeluskuntien hallintojärjestelmän uudistaminen oli näin käynnistynyt. Aktivistien ei tarvinnut sitä tehdä. Sen sijaan keskeiseksi asiaksi tuli prosessiin vaikuttaminen.

Puolustusministeri Walden asetti komitean valmistelemaan suojeluskunta-asetuksen uudistamista. Se koostui yhtä poikkeusta lukuunottamatta Kailan hengenheimolaisista. Komitea tavoitteli asetukseen perustavaa laatua olevia muutoksia. Sen 1 §:n alku kirjoitettiin muotoon "Suojeluskuntain tarkoituksena on edistää kansan puolustuskuntoisuutta sekä turvata laillisen yhteiskuntarauhan ja järjestyksen säilymistä". Edellisen asetuksen sanat *maan hallituksen ohjeiden mukaan* pyyhittiin yli ja sanat *laillista yhteiskuntajärjestystä* korvattu paljon tulkinnanvaraisemmalla ja epäselvemmällä ilmaisulla. Toisin sanoen suojeluskuntajärjestö saisi itsenäisesti päättää, miten se edistäisi kansan puolustuskuntoisuutta ja miten se turvaisi laillista yhteiskuntarauhaa ja järjestyksen säilymistä.⁵

Suojeluskuntajärjestöä johtaisi sen ylipäällikkö apunaan suojeluskuntain yliesikunta. Ensimmäisen suojeluskuntain päällikön ja hänen apulaisensa nimittäisi valtionhoitaja. Seuraavilla kerroilla valinta ja nimittäminen kuuluisivat järjestölle itselleen. Suojeluskuntain ylipäällikkö palkkaisi apulaistaan lukuunottamatta yliesikunnan keskeisimmät viranhaltijat, joiden tuli nauttia suojeluskuntien luottamusta, sekä piiripäälliköt. Vaikka valtiovallalla ei olisi mahdollisuutta vaikuttaa suojeluskuntajärjestön henkilövalintoihin, komitea edellytti valtion maksavan järjestön palkat.

Suojeluskuntajärjestön kytkennät valtiovaltaan komitea jätti hyvin ohuiksi. Sotaministeriö ei pääsisi puuttumaan asioiden valmisteluun ennen esittelyä.⁶ Olenaisiin muutoksien vanhaan olisi järjestölle annettava oikeus itse valita ja palkata henkilökuntansa. Sillä oli merkitystä tavoitellun autonomian kannalta. Ja se tavoite oli täysin sopusoinnussa Metsätoimiston miesten toimintaohjelman kanssa.

Asetusehdotus vietiin hallitukseen. Siellä asiat eivät sujuneet niinkuin oli toivottu. Kysymyksessä ei ollut mikään läpihuutojuttu. Hallitus asetti keskuudes-

taan valiokunnan. Kolme päivää myöhemmin asetusesitys oli jälleen hallituksessa valiokunnan tarkistuksen jälkeen ja annettiin saman tien 14.2.1919. Se oli koehenut perusteellisia muutoksia.⁷

Asetuksen 1 §:ään palautettiin sanat *hallituksen ohjeiden mukaan sekä turvata laillista yhteiskuntajärjestystä*. Muutenkin sanontaa muutettiin vanhan asetuksen suuntaan. Suojeluskuntain ylipäällikön ja hänen apulaisensa nimittäminen kuului sotavoimain ylipäällikölle muutoinkin kuin vain ensimmäisellä kerralla. Edustajakokous ei saanut sille esitettyä oikeutta päättää, vaan siitä tuli puhtaasti neuvotteleva ja lausuntoja antava elin. Muutokset merkitsivät järjestön selvää sitomista valtiovaltaan. Järjestö sai toki oikeuden itse nimittää piiri- ja aluepäälliköt.

Kuitenkin asetus oli hyvin linjassa pääasiamiesten 1.12.1918 "järjestölle" laaditun toimintaohjelman kanssa. Piiri- ja paikallisapäälliköt nimitettäisiin suojeluskuntajärjestön sisäisellä menettelyllä ilman ulkopuolisten asioihin puuttumista. Heille ei säädetty pätevyysvaatimuksia. Tämä on hyvin olennainen seikka pohdittaessa suojeluskuntajärjestön olemusta ja luonnetta. Se mahdollistaisi aina sopivaksi katsotun henkilön nimittäminen, kunhan vain ylipäällikkö ja yliesikunta olisivat samoin ajattelevien käsissä. Asetus avasi aktivisteille mahdollisuuden yrittää kehittää suojeluskuntia siten, että vuoden 1918 valkoiset arvot säilyisivät ja välittyisivät edelleen mahdollisimman muuttumattomina ja jyrkinä.

Suomen Suojeluskuntain Liitto

Vasta uusitun suojeluskuntajärjestön johto ja Uuden Metsätoimiston miehet eivät jääneet laakereilla lepäämään. He perustivat "Suomen Suojeluskuntain Liitto" -nimisen yhdistyksen ja jättivät sen säännöt valtioneuvoston hyväksyttäväksi. Hallitus vahvisti säännöt pienin lainsäädännöstä johtuvin muutoksin 10.4.1919.⁸

Hallituksen vahvistettavaksi jätetyt säännöt muistuttivat suuresti suojeluskunta-asetusta, jota oli käytetty mallina. Jopa pykälien lukumäärä - 23 kappaletta - oli sama. Sääntöjen 2 §:n mukaan:

"Liiton tarkoituksena on toimien aseellisten paikallisosastojen keskusjärjestönä kehittää suojeluskunta-aatetta, edistää kansan puolustuskuntoisuutta ja turvata laillista yhteiskuntajärjestystä siten, että se ohjaa suojeluskuntalaisten sotilaallista kasvatusta, edistää voimistelua, urheilua ja kansalaisyhteiskunnan kasvamista, antaa tarvittaessa armeijalle tukea ja avustaa pyydettyä järjestysviranomaisia."

Pykälä muistutti enemmän talvella laaditun asetusehdotuksen kuin annetun asetuksen ensimmäistä pykälää. Valtiovallalla ei tulisi olemaan käskyvaltaa yhdistyksen suhteen. Liitolla ei olisi henkilöjäseniä, vaan suojeluskunnat otettaisiin siihen paikallisosastoina, jotka yhdistettäisiin olemassa olleita suojeluskuntapiirejä vastaaviksi piireiksi. Paikallisosastoilla olisi henkilöjäseniä. Jäsenyyksivaatimukset olivat otetut suoraan asetuksesta. Liitolla olisi oikeus hankkia itselleen ja jäsenilleen sekä omistaa muun muassa aseita, ampumatarpeita ja räjäh-

dysaineita. Mikäli liitto hajoaisi tai purkautuisi, "käytetään sen varat viimeisessä piiriosastojen edustajain kokouksessa lähemmin määrätyllä tavalla Valkoisen Suomen turvaamisen hyväksi".⁹

Saatuun sääntönsä vahvistetuksi, Suomen Suojeluskuntien Liitto halusi ostaa suojeluskunnille lainaksi annetut ja vastedes annettavat aseet ja ampumatarpeet. Liiton ostotarjous päättyi puolustusministerin työpöydän kautta arkistomappiin.¹⁰

Mikä Suomen Suojeluskuntain Liitto? Mistä oikein oli kysymys? Yhdistystä ei rekisteröity, eli sen perustaminen jäi erinäisistä syistä kesken. Mikäli vasemmisto saisi enemmistön eduskunnassa ja muodostaisi hallituksen, sen ensimmäisiin tehtäviin kuuluisi suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen. Asetuksen kumoaminen saattaisi onnistua. Tällaisen tilanteen varalta oli perustettu yhdistys, joka Elmo E. Kailan ilmoituksen mukaan aktivoitaisiin tarpeen tullen. Tavoite olisi tämän selityksen mukaan yksinomaan turvata suojeluskuntatyölle lailliset jatkamisen mahdollisuudet, ja yhdistysmuoto tarjoaisi ne. Toiminnan tarkoitus oli turvata Suomi "alituiseen uhkaavaa venäläisyysvaaraa vastaan, ilmeni ne sitten rajantakaisena vihollisena tai rajan tällepuolen kuljetettuna bolshevimitartuntana".¹¹ Kailan julkisuuteen toimittama tiedonanto ei kertonut koko totuutta.

Suomen itärajallakin kiehui. Vapaaehtoiset olivat menneet rajan ylitse Repolaan elokuun lopussa 1918, mistä ne joutuivat vetäytymään syksyllä. Vuodenvaihteessa vuorossa oli vapaaehtoisvoimin tapahtunut Viron auttaminen. Aktivistien silmissä siinsi myös Aunus. Vaalien alla porvarilliset puolueet olivat ilmoittaneet pyrkimyksensä Itä-Karjalan liittämistä Suomeen. Aunuksen vapauttamiseen tähtäävää retkeä ryhdyttiin puuhaamaan helmikuussa 1919. Rajan ylimitiin sitten huhtikuussa. Merkkillisin kevään 1919 hankkeista oli kuitenkin toteuttamatta jäänyt suunnitelma Pietarin valtaamisesta. Tuhoamalla kaupunki idän uhka juurittaisiin pois Suomen kaakkoisrajalta. Aktivistit olivat innolla mukana näissä hankkeissa. Sekä suurempi Suomi että bolshevismien tuhoaminen sopisi oivallisesti heille.¹²

Virallinen Suomi ei voisi ryhtyä operoimaan karjalaisten tai inkeriläisten vuoksi toisen valtion kamaralla. Siksi tarvittiin miehiä ja aseita, jota eivät olisi valtion kontrollissa. Niiden hankkimiseen Suomen Suojeluskuntain Liitto olisi mainio apuväline. Liitos anomusta saada ostaa suojeluskuntien käyttöön luovutetut aseet on syytä tarkastella tätä taustaa vasten.

Mannerheim ja suojeluskunnat

Suojeluskunta-asetuksen uusiminen helmikuussa 1919 ei suinkaan merkinnyt, että käsitys suojeluskunnista olisi kristallisoitunut tai, että kaikki olisivat ymmärtäneet asian samalla tavalla. Hyväksi esimerkiksi sopii ensimmäisen ylipäällikön valitseminen, joka oli niputettu yhteen asetuksen muuttamisen kanssa. Mannerheimin alkuperäisenä ehdokkaana tehtävään oli Mikkelin maaherra Ernst Rosenqvist, joka ei ollut vähäisimmässäkään määrin sotilas, vaan hallintojuristi.¹³ Voi hyvin kysyä, mikä kuva Mannerheimilla oli suojeluskunnista, kun hän esitti

siviiliä se johtoon! Mikä olisi järjestön sotilaallisuuden aste tai tehtävät, kun valtionhoitaja oli sitä mieltä, että siviili pystyy menestyksellä johtamaan järjestöä. Rosenqvist olisi varmasti ollut mahdollinen henkilöä johtamaan järjestöä, joka olisi ollut hyvin riippumaton valtiosta ja jolla olisi ollut sotilaallisten tehtäviensä lisäksi ollut selviä oikeistolaisia yhteiskuntapoliittisia tavoitteita sekä laaja itsenäinen hallinto. Ja sellaistaahan oli juuri tavoiteltu, kunnes hallitus puuttui asiaan asetuksen antovaiheessa. Kun aktivistit tarjosivat tehtävään tarmokasta jääkärieverstiluutnanttia, tämä ei kelvannut, koska hän oli niin korvaamaton rykmentinkomentajana. Tästä ei sovi vetää johtopäätöstä, että suojeluskuntajärjestö olisi ollut yhdentekevä, korkeintaan rykmentin väärtti Mannerheimille. Kysymys oli kenraalin ja jääkärien välillä vielä vallinneesta epäluulosta. Mannerheim ei ollut kiinnostunut antamaan kovin korkeita asemia vielä nuorille ja kokemattomille jääkäreille. Ensimmäiseksi ylipäälliköksi tuli Mannerheimin ehdokas, hänen vanhempi kadettiverinsa Georg Didrik v. Essen.

Presidentinvaalin alla Mannerheim sai tuen ilmauksia suojeluskunnilta. Kailan organisaatio oli käynyt jo kesäkuussa kampanjaa Mannerheimin puolesta. Lehdissä julkaistiin suojeluskuntien vetoamuksia Mannerheimin puolesta. Niissä vakuutettiin täydellistä luottamusta valkoiseen kenraaliin. Kenraali sai myös vastaanottaa joukon tukisähkeitä, joista hän kiitti Runnilta kolmisen viikkoa ennen vaalipäivää. Ne

“ovat minulle erittäin rakkaita, koska ne osoittavat että ne luottamuksen siteet, jotka syvästi vakavana ja vaaranalaisena aikana ovat solmitut ja jotka siteet yhdistävät minut maan suojeluskuntiin ovat tulleet yhä lujemmiksi niiden kuukausien kuluessa, jolloin Valtionhoitajana olen työskennellyt maassa.

Suomalaisina voi meillä olla vain yksi pyrkimys, yksi päämäärä, isänmaamme voima ja menestys. Samalla kun minä jokaiselle miehelle suojeluskuntien riveissä esiintuon lämpimän kiitokseni, lausun minä lujana vakaumuksenani, että me yhteisten pyrkimysten kautta saavutamme tämän päämäärän.”¹⁴

Hetkeksi Mannerheimin välinearvo kohosi. Hyökkäävän idänpolitiikan kannattajat, joista ei ollut puutetta suojeluskuntajärjestön johtopaikoilla, yrittivät painostaa kenraalia jättämään hallitusmuoto vahvistamatta ja tekemään vallankaappaus. Mannerheim totesi, ettei siihen ollut edellytyksiä ja vahvasti hallitusmuodon.

Kohtalonhetki koitti heinäkuun 25 päivänä. Eduskunnan suorittamassa presidentinvaalissa oli kysymys enemmästä kuin vain kahdesta henkilöstä. Valinta tapahtui kahden suuntauksen, yhteiskunnallisen linjan välillä. Mannerheim edusti Suomen säilyttämistä valkoisena; Ståhlberg hyväksyi myös vaaleanpunaisen. Kysymys oli samalla suojeluskuntajärjestön tulevasta kehityssuunnasta. Tunnustettaisiinko suojeluskuntien perustajille suurempi oikeus isänmaahan kuin sivussa pysyttäytyneille tai vastapuolella taistelleille?

Tulos oli kova pala monelle oikeistolaiselle. Tappion kärsinyt Mannerheim sai vastaanottaa suojeluskunnilta lukuisia tervehdyksiä ja uskollisuuden vakuu-

tuksia, tukiviestejä, joita oikeistolehdistö auliista julkaisi. Elmo E. Kaila oli valmis luopumaan v. Essenistä. Hänen mielestään Mannerheim pitäisi saada suojeluskuntajärjestön ylipäälliköksi. Vaalilla oli ratkaiseva merkitys Suomen politiikan kannalta. Mannerheimin häviö merkitsi samalla, että häneen asetettujen toiveiden toteutuminen kävi epävarmemmaksi.¹⁵

Suojeluskuntajärjestöllekin haikailtiin poliittista roolia. Viisitoista siviilipukuisia piiripäällikköä kokoontui Elmo E. Kailan johdolla kaikessa hiljaisuudessa Helsingissä 8.8.1919. Puoli tusinaa oli jäänyt ilman kutsua. Syy tähän näyttää selvältä. Kutsutta jääneet eivät olleet Kailan luottomiehiä ja ehdottomia hengenheimolaisia. Mistä herrat täsmällisesti sopivat, jää hämärän peittoon. On kohtuullista olettaa, että he yrittivät pelastaa, mitä pelastettavissa oli Mannerheimin tappion jälkeen. Syyskuun alkupuolella 1919 Viipurissa lehdistöön vuoti täysin luotettavan tuntuinen tieto suojeluskuntien valjastamisesta poliittisiin tarkoituksiin. Piireissä piti järjestää edustajakokouksia, joissa valittaisiin edustajat suojeluskuntajärjestön "suureen lähetystöön". Lähetystö menisi sitten eduskuntaan ja hallituksen luo esittämään kovia vaatimuksia. Jossain asiaa oli jo yritetty käsitellä. Tosin yksimielisyyden saavuttaminen näyttää olleen ylivoimaista, sillä suojeluskunnissa oli myös vahvaa mielipidettä, joka puolsi pysymistä erossa politiikasta. Ei ole kohtuutonta olettaa, että hanke oli esillä Kailan johtamassa piiripäällikköiden tapaamisessa muutama viikko aikaisemmin.¹⁶ Yritys jäi tekemättä. Sen taakse ei yksinkertaisesti olisi saatu riittävän yksimielistä suojeluskuntien mielipidettä.

Vanhojen aktivistien vahva ote suojeluskunnista ei kuitenkaan merkinnyt poliittista yksimielisyyttä, sillä mielipiteiden kirjo tässä ryhmässä oli suuri. Sen oikealla laidalla esiintyi selvästi totalitaarisia piirteitä kuten parlamentaarisen järjestelmän halveksunta ja kaiken puhdistavan puolueiden yläpuolella olevan isänmaallisen yhden asian liikkeen haikailu. Aktivistien asemaa korosti myös se, että suojeluskunnilla ei ollut voimakasta keskusjohtoa, joka olisi pystynyt ja ollut halukas tarvittaessa aktivisteista riippumattomaan linjanvetoon. Toki valtavirrasta poikkeavaa ajattelua esiintyi.

Mannerheimilla oli suojeluskuntien suhteen muitakin tavoitteita kuin vain kiitosten esittäminen. Hän kirjoitti elokuun alussa Runnilta yleisesikunnan päälliköille, kenraalimajuri Hannes Ignatiukselle ja pyysi tätä järjestämään hänet suojeluskuntain kunniapäälliköksi. "Se antaisi minulle mahdollisuuden tulevaisuudessa, jos sitä tarvitaan kirjoittaa rafflaavan vetoomuksen Suojeluskunnille, vaikka kunniapäälliköt eivät tapaa tehdä sellaista."¹⁷ Toisin sanoen kenraali halusi piddättää itselleen mahdollisuuden käyttää suojeluskuntia politiikan tekemisen välineenä!

Mannerheim ei enää kirjoittanut mitään rafflaavaa vetoomusta suojeluskuntalaisille. Itse asiassa hän oli jo tehnyt sen. Presidentinvaalin jälkeisenä päivänä hän antoi päiväkäskyn Suomen armeijalle ja laivastolla sekä julkaisi päiväystä vaille jääneen tervehdysten suojeluskunnille. Se tihkui valkoista paatosta:

"Vapaustaistelumme ei ole vielä päättynyt, sen saavutukset eivät ole turvatut.

...Nuori vapautemme on uhattu. ... Mutta on myöskin niitä, jotka siitä vähän tietävät ja jotka liian harkitsemattomasti repivät alas sen mitä on rakennettu. Ja niistä, jotka nyt panevat alttiiksi turvallisuuden, jota lopuksi kuitenkin Teidän hartianne kannattavat, niistä ei liene usea ollut mukana.

Mutta jos se sulku sortuu, jonka Te yli-inhimillisillä uhrauksillanne olette luoneet, ja jota nyt johdonmukaisesti perustuksiltaan hävitetään, voi maa, ennenkuin kukaan voi arvata, olla häviön partaalla, ja silloin on oltava valmiina, sillä silloin tulee taasen päivä, jolloin yli maan kaikuu kutsu suojeluskunnille, jolloin kansamme jälleen panee toivonsa Teidän isänmaanrakkauteenne ja veriuhreihinne, ja silloin Teidän täytyy uhrata uudelleen, kuinka katkeralta se tuntuisikin, sen vaatii pyhä velvollisuutenne ja kehoittaa se ajatus, joka oli perustuksena suojeluskuntien synnylle. Teidän täytyy nyt enemmän kuin koskaan liittyä yhteen ja sulkea rivinne valkoisen lipun ympärille. Olkoon tänä vakavana aikana kaikkien puolueiden yläpuolella jalompana, uhrautuvaisimpana suojeluskuntien vapaa, riippumaton ja valkoinen puolue.“¹⁸

Kenraali ei tehnyt eroa vapaussodan suojeluskuntien ja säädösphojaisten välille! Tervehdys oli selkeä kannanotto riippumattoman suojeluskuntajärjestön puolesta. Se ei myöskään osoittanut vähäisintäkään ymmärrystä vastavalitun presidentin K. J. Ståhlbergin sisäpoliittista linjaa kohtaan. Sen tarkoituksena oli yhtenäisen kansakunnan luominen, sellaisen kansan, joka ei enää jakautuisi voittajiin ja voitettuihin. Valkoinen kenraali oli vielä vahvasti äärioikeistolaisten joukossa.

Valkoisen kenraalin paluu Runnilta Helsinkiin oli yhtä juhlaa. Perillä häntä tervehti 7 500 suojeluskuntalaisen paraati 16.8.1919, jolloin hänen kutsuttiin suojeluskuntien kunniapäälliköksi. Paraatista muodostui Mannerheimia tukeva mielenosoitus. Helsingin suojeluskuntapiirin päällikkö jakoi porvarilliset kansalaiset kahteen luokkaan: suojeluskuntalaisiin ja demokraatteihin, joita hän ei pahemmin arvostanut. Toinen, suojeluskuntalaisten luokka luotti Mannerheimiin, “Voimme luottaa, jos ja kun kohtalon hetki sitä vaatii Teidän luottamukseenne ja apuunne niin varmasti kuin että me Teissä näemme Valkoisen Suomen verrattoman päällikön, sen ainoan, jonka tahto voi tulla laiksi meille“

hehkutti piiripäällikkö, jonka sanat levisivät lehdistön välityksellä kaiken kansan ihasteltaviksi tai kummasteltaviksi. Puheessa käsiteltiin suorastaan loukkaavasti presidentti Ståhlbergia, jonka “sydän ei voinut sykkiä samaan tahtiin meidän kansamme“.¹⁹ Suojeluskuntien järjestämä juhlinta koettiin samalla hallituksen vastaiseksi mielenosoitukseksi. Suojeluskuntalaisten katsottiin taas syyllistyneen politikointiin julistaessaan vain yhtä poliittista suuntausta.²⁰

Juhlaa seurasi arki. Toista kuukautta kestäneissä neuvotteluissa Mannerheimille ei löytynyt julkista tehtävää, joka olisi täyttänyt hänen tavoitteensa. Neuvotteluja käytiin muun muassa hänen ryhtymisestään sotaväen päälliköksi. Siinä

yhteydessä hän esitti vaatimuksen, että hänelle alistettaisiin sotaväen lisäksi suojeluskuntajärjestö.²¹ Puoli vuotta aikaisemmin kenraali oli ollut luomassa itseänsä ja oman johtonsa alaisuudessa toimivaa suojeluskuntajärjestöä. Nyt hän oli valmis yhdistämään armeijan ja suojeluskuntien johdon! Kysymyksessä oli tuskin periaatteellinen mielenmuutos, vaan Mannerheimille ominainen tapa järjestää asiat hänelle sopivalla tavalla, mistä tultiin vielä saamaan lukuisia kokemuksia.

Eipäs politikoida!

Presidentinvaalin alla ja heti sen jälkeen epätietoisuuden ilmapiirissä esitetyt mielipiteet ja hahmotellut suunnitelmat kuten ajatus suojeluskuntien "suuresta lähetystöstä" antoivat sotaministeri K. E. Bergille aiheen kirjeeseen suojeluskuntain ylipäällikölle. Berg pyysi selvitystä siitä, oliko esitetyissä tiedoissa perää, "ja jos niin on, kehoitan herra Everstiä ryhtymään siitä ehkä aiheutuviin toimenpiteisiin sekä niiden tuloksista aikanaan minulle ilmoittamaan."²²

Muodollisen pohjan Bergin asioihin puuttumiselle antoi suojeluskunta-asetuksen 13 §, jonka mukaan järjestön ylipäällikkö toimi ministerin alaisena "suojeluskuntajärjestön kaikinpuoliseksi kehittämiseksi ja voimistuttamiseksi" sekä myös esitteli asioita suoraan ministerille.

v. Essen luonnollisesti kiisti epäilyt. Yliesikunnalla ei ollut myöskään tietoa, olivatko "jotkut suojeluskuntalaiset ulkopuolella suojeluskuntatoimintaa eli siis yksityisinä kansalaisina" suunnitelleet suojeluskuntien politiikkaan kytkemistä.²³

Varmemmaksi vakuudeksi v. Essen antoi politikoinnin kieltävän päiväkäskyn

"Suojeluskunta-asetuksen 1 §:ssä määrätään, mikä on suojeluskuntain tarkoituksena. Voidakseen täyttää tarkoituksensa suojeluskunnat eivät saa olla joidenkuiden yksityisten puolueitten johtamia, eivätkä erityisesti valvoa niitten etuja.

Yliesikunta pitää velvollisuutenaan entisestäänkin enemmän teroittaa suojeluskuntien mieliin, että menestyksellinen työ vapautemme ja rauhallisen kehityksemme turvaksi näiden vakavien aikojen vallitessa vaatii ehdottomasti voimakasta murtumatonta rintamaa, mikä voidaan saavuttaa ainoastaan yksimielisyyden ja hyvän yhteistyön avulla."

Uudenmaan eteläisen piirin päällikkö W. Appelgren lähetti päivää ennen ylipäällikön päiväkäskyä piirinsä suojeluskunnille kiertokirjeen, jossa hän moitti J. H. Vennolan hallitusta ja sen politiikkaa. Kun kirje paljastui, tuloksena oli ankara muistutus ylipäällikön päiväkäskyssä.²⁴ Politikoida ei saanut, tai ainakaan siitä ei saanut jäädä kiinni.

Suojeluskuntien johto tuli epäsuorasti määritelleeksi poliittisen toiminnan tunnusmerkit kieltäessään suojeluskunnilta politikoinnin. Se poikkesi huomattavasti siitä, mitä myöhemmin on totuttu pitämään politiikkana, tavoitteellisena yhteiskunnallisena toimintana. Laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen edel-

lytti maanpetoksellisen toiminnan ehkäisemistä. Kommunistit leimattiin suoraan maanpettureiksi. Kommunismin vastustaminen ei siten ollut poliittista toimintaa, vaan sen yläpuolelle nousevaa isänmaallista työtä, suojeluskuntalaisen kansalaisvelvollisuuden täyttämistä.

Sosiaalidemokraatit muodostivat jo vaikeamman ongelman. Suojeluskuntien perussuhtautuminen heihin oli kielteinen. Lähtökohtana oli tosiasia, että sosiaalidemokraattinen puolue oli 1918 asettunut punaiselle puolelle. Lukuiset henkilökohtaiset poikkeukset eivät muuttaneet tätä kokonaiskuvaa. Toisaalta puoluetta ei voinut leimata maanpetokselliseksi. Se sopeutui hyvin parlamentaariseen järjestelmään ja oli selvästi nuoren tasavallan suurin puolue. Sitä oli pakko sietää, mutta helppoa suhtautuminen sosiaalidemokraatteihin ei ollut. Kunnalliselämä pakotti jonkinlaiseen yhteiselämään. Kunnissa ei ollut oppositiota, vaan kukin ryhmä oli edustettuna kunnallisissa elimissä vaaleissa saamansa kannatuksen antamalla voimalla. Lukuisat suojeluskuntalaiset joutuivat kunnalliselämässä työskentelemään yhdessä poliittisten vastustajiensa kanssa.

Kielletyn poliittisen toiminnan ydin olikin suhtautumisessa porvarillisiin puolueisiin. Kannanotot, jotka olivat tukeneet yhtä ainoaa poliittista suuntausta, olivat aiheuttaneet politikointisyytteet. Toisin sanoen politikointikiellon keskeinen sanoma oli vaatimuksessa suhtautua tasapuolisesti kaikkiin porvarillisiin ryhmiin. Politikoisella ei saanut aiheuttaa vahinkoa suojeluskunnille, eli muuttaa jonkun ryhmän suhtautumista kielteisemmäksi. Suojeluskunnat eivät saaneet toimilaan vaikuttaa porvarillisten ryhmien välisiin voimasuhteisiin.

Suojeluskuntajärjestön kriisi 1921

Vaikka helmikuussa 1919 annettu asetus ei täysin vastannut aktivistien ja ensimmäisen suojeluskunnan johdon tavoitteita, niin se antoi heille mahdollisuuden kehittää suojeluskuntia haluamaansa suuntaan ja vakiinnuttaa sitä sopivia henkilöitä tehtäviin nimittämällä. Vakiinnuttaminen sai jatkaa kaikessa rauhassa kesään 1921, jolloin sen katkaisi suojeluskuntajärjestön kriisi, konflikti, jonka laukaisi Helsingin piiripäällikön Paul v. Gerichin tunnettu ja harkitsematon lehtikirjoitus. Sen seurauksena sekä suojeluskuntain ylipäällikkö v. Essen että v. Gerich saivat lähteä.²⁵

Mistä oikein oli kysymys kiistassa, jossa tunnelmat nousivat kesällä 1921 niin kiihkeiksi? Muodollisesti kysymys oli asetuksen tulkintaan liittyvistä erimielisyyksistä. Suojeluskunta-asetuksen ensimmäisen pykälän mukaan suojeluskuntien "tarkoituksena on hallituksen ohjeiden mukaan edistää kansan puolustus-kuntoisuutta". Yhdestoista pykälä sääti: "suojeluskuntain ylipäällikön ja hänen apulaisensa nimittää ja toimeen asettaa sotavoiman ylipäällikkö", eli tasavallan presidentti. Samainen pykälä totesi selvästi: "Suomen suojeluskuntajärjestön toimintaa johtaa suojeluskuntain ylipäällikkö apunaan suojeluskuntain yliesikunta." Asetus jätti asioita sen verran avoimiksi, että erilaiset tulkinnat olivat mahdollisia.

Pohjimmiltaan ongelma ei ollut oikeudellinen vaan poliittinen. Kysymys oli suojeluskuntien autonomiasta ja tulevasta kehityksestä - roolista yhteiskunnassa. Suojeluskuntien johtopaikoilla olleet aktivistit, joiden kesken vallitsi myös eriäviä mielipiteitä, kannattivat yleisesti ottaen hyvin itsenäistä suojeluskuntajärjestöä. Äärioikealla olisi haluttu tosiasiallisesti valtiovallasta riippumattomat suojeluskunnat. Nämä jyrkän linjan miehet ryhmittivät Mannerheimin ympärille. Mannerheim oli hiljaa. Muut saivat hoitaa puhumisen hänen puolestaan. Linja merkitsi suojeluskuntajärjestön sisäpoliittisen tehtävän korostamista laillisen yhteiskuntajärjestyksen vartijana, monien mielestä vuoden 1918 valkoisen perinnön vaalijana. Käytännössä se olisi merkinnyt valmiutta ulkoparlamentaariseen painostukseen ja piittaamattomuutta asetuksen velvoituksesta, jonka mukaan suojeluskunnat täyttävät tehtävänsä "maan hallituksen ohjeiden mukaan". Lisäksi itsenäisellä suojeluskuntajärjestöllä saattaisi olla käyttöä vallinneista sekavissa idänpoliittisissa oloissa - olihan aktivistien katse tuolloin tiukasti kääntynyt Itä-Karjalaan. Heimoveljien tukemisessa vapaasti liikuteltavat suojeluskunnat olisivat varsin käyttökelpoinen väline.

Järjestön vapaaehtoisuuteen perustuva toiminta puolsi itsenäisyyttä. Onnistuisiko järjestö, jos valtiovalta voisi puuttua ja puuttuisi sen sisäisiin asioihin. Se oli ongelma valtiovallallekin. Sillä ei ollut varaa lamauttaa vapaaehtoisen maanpuolustuksen harrastusta olosuhteissa, joissa armeijalta puuttui reservejä. Kansanvaltaisen järjestön tuli olla sisäisesti itsenäinen, mutta tasavallan johto ei voinut missään nimessä hyväksyä tavoitetta, että suojeluskunta voisi jonakin päivänä muodostaa valtion valtiossa. Oikeistolaiset olivat oikeassa siinä, että suojeluskuntajärjestö ei pystyisi toimimaan ja täyttämään tehtävänsä ilman piiripäälliköitä. Järjestön ulkopuolelta tulevat yllättävät erottamiset voisivat vaarantaa toiminnan. Skenario oli mahdollinen, mikäli vasemmisto nousisi valtaan. Mutta piiripäällikköjen nimittämiseen ja erottamiseen liittyi muitakin näkökohtia. Kun pätevyysvaatimuksia ei ollut, suojeluskuntain ylipäälliköllä oli vapaat kädet nimittää virkoihin sopivia, esimerkiksi "oikean" poliittiseen näkemyksen omaavia siviilejä. Kun piiripäälliköilläkin oli oma nimitysvaltansa, kysymyksellä oli yleisempää merkitystä. Nimitysten avulla oli mahdollista ohjata suojeluskuntien arvomaailmaa ja mielipideilmastoa, eli suhtautumista yhteiskunnalliseen kehitykseen ja tapahtumiin. Ja se ei ollut demokraattisen järjestelmän kannalta mitenkään yhdentekevä asia. Suojeluskuntien johto oli pantu myös poliittisesti paljon haltijaksi.

Kysymys oli myös aktivistien asemasta yhteiskunnassa ja heidän poliittisesta vallastaan. Siltä kannalta kiista tuli esille hankalaan aikaan. Kiista ei ollut vain suojeluskuntajärjestön vaikuttajien ja hallituksen välinen, vaan myös suojeluskuntajärjestön sisäinen. Aktivistit olivat saaneet harmikseen huomata jo syksyllä 1918, että maalaisliitto oli ryhtynyt hankkimaan itselleen vahvaa määräävää asemaa Pohjanmaan suojeluskunnissa.²⁶ Yhteiskunnan jäsentymisen ja olojen vaikiintumisen myötä oikeistoradikaalien asemat olivat muutenkin heikentyneet. Heidän intressissään ei ollut, että se punnittaisiin myös suojeluskuntajärjestön sisällä järjestettävissä äänestyksissä.²⁷ Oikeistoradikaalit eivät pystyisi pitämään

yllä valkoista rintamaa, vaan politiikan kansalliseen yhtenäisyyteen tähtäävä valtavirta tulisi voittamaan. Edessä olleelta edustajakokouksesta ei voitu odottaa loppuun asti yksimielisyyttä. Sen sijaan vastapuoli, valtioneuvosto oli yksimielinen.

Entä sitten suojeluskuntajärjestön asema yhteiskunnassa? Hallitus asetti komitean aktiivisen suojeluskuntamiehen P. E. Svinhufvudin johdolla selvittämään hankausta aiheuttaneita suojeluskunta-asetuksen kohtia ja pohtimaan tulevaisuuden linjauksia. Komitean tavoitteena oli muun muassa järjestää suojeluskuntien suhde puolustuslaitokseen läheisemmäksi. Suojeluskuntajärjestö tuli liittää "entistä kiinteämmin valtiovallan etupiiriin". Monilla asioilla oli laajempaakin merkitystä. Niiden ratkaisua ei voisi jättää yksin suojeluskuntain ylipäälliköille, "joka edustaa ainoastaan yhtä puolustuslaitoksen osaa". Koska suojeluskunnat tarvitsivat hyvin pätevää henkilökuntaa, sen keskeisten toimenhaltijoiden edut ja oikeudet tulisi voida rinnastaa aktiiviupseerien vastaaviin. Korkean vaatimustason vuoksi piiripäällikkötasolla jouduttaisiin turvautumaan vakinaisen väen upseereihin, jotka kuuluivat tasavallan presidentin nimitysvallan piiriin. Ylipäälliköksi ja esikuntapäälliköksi tulisi aina nimittää vakinaisessa palveluksessa oleva upseeri. Suojeluskuntain ylipäälliköllä tuli olla sotaväen päällikköön ja yleisesikunnan päällikköön rinnastettavissa oleva asema. Se järjestyisi siirtämällä suojeluskuntain ylipäällikkö suoraan tasavallan presidentin alaiseksi komentajaksi. Komitean periaatelinjaus oli aika voimakkaasti suojeluskuntien autonomiaa rajaava pyrkiessään määrittelemään sille entistä selvemmat pelisäännöt. Työnjako puolustusministerin ja suojeluskuntain ylipäällikön kesken määrättiin yksiselitteisesti. Puolustusministeri olisi esittelevä viranomainen täytettäessä suojeluskuntain ylipäällikön ja esikuntapäällikön virkoja sekä milloin nimitettävä oli aktiiviupseeri. Suojeluskuntain ylipäällikkö hoitaisi muut esittelyt tasavallan presidentille.²⁸

Aika ei ollut vielä rauhoittanut edustajakokousta, kun se 9.9.1921 kokoontui käsittelemään asetusehdotusta. Kokous kävi lukuisin äänestyksin lävitse muutosehdotukset. Asialliset erimielisyydet koskivat suojeluskuntajärjestön ylipäällikön asemaa. Edustajakokous halusi voimistaa sitä ja vastaavasti supistaa puolustusministerin esittelemien asioiden määrää. Ministerille haluttiin jättää esittelyoikeus vain ylipäällikön ja esikuntapäällikön vakansseja täytettäessä. Muut esittelyt hoitaisi suojeluskuntain ylipäällikkö, vaikka nimitettävä olisikin aktiiviupseeri.²⁹

Suojeluskuntajärjestön kriisin yhteydessä järjestön sisäiset voimasuhteet punnittiin. Kävi ilmi, että äärioikeistolla ei ollut niin suurta valtaa kuin oli pelätty, ei edes niin paljon sananvaltaa kuin se oli itse uskonut. Aktivisteilla oli toki edelleen vankka asema järjestössä, mutta he eivät muodostaneet yhtenäistä ryhmää. Itsenäisyystaistelu oli heidät yhdistänyt. Itsenäisyyden jälkeen he siirtyivät rakentamaan isänmaataan omista arvolähtökohdistaan. Heitä oli kaikissa porvarillisissa ryhmissä. Vain muistot olivat enää yhteisiä, eivät tavoitteet.

Uudeksi ylipäälliköksi nimitettiin Lauri Malmberg. Ennen kuin häneen päädyttiin, kerittiin mainita monia nimiä. Hallitus näytti kesäkuussa olleen valmis tarjoamaan tehtävää siviilille, P. E. Svinhufvudille. Kun suojeluskuntaoppositiion ehdokas Mannerheim ei kelvannut hallitukselle ja presidentille, se kääntyi

siviilin, liikemies A. H. Saastamoisen puoleen. Hän kieltäytyi. Kahden ansioituneen siviilin esittäminen järjestön johtoon osoittanee, ettei edes hallituksen tai suojeluskuntamiesten joukossa vielä ollut selkeää kuvaa sotilaallisen luonteen omaavasta suojeluskuntajärjestöstä.

Uusi ylipäällikkö Lauri Malmberg oli maltillinen ja esivallalle lojaali. Uusi päällikkö sekä näennäisesti vähäiset suojeluskunta-asetuksen muutokset, jotka laajensivat presidentin nimitysvaltaa ja puolustusministerin esittelyoikeutta, merkitsivät yhdessä selvästi aikaisempaa parempaa valtiojohdon valvontaa suojeluskunnista.

Suojeluskuntajärjestön kriisi oli osa yhteiskunnan jäsentymistä ja sopeutumista parlamentaarisen demokratian pelisääntöihin. Itsenäisyystaistelun ja kansalais sodan aikana moni oli onnistunut ottamaan itselleen kontrolloimatonta valtaa, moni taas menettänyt kaiken. Olojen normalisoituminen toi uudet voittajat ja häviäjät. Voittajiin kuuluivat vankileireiltä parlamentaariseen vastuuseen palannut vasemmisto ja muut puolueiden tarjoamiin mahdollisuuksiin toimintansa keskitäneet. Häviäjiin kuuluivat muiden muassa tämän kehityksen ulkopuolelle jätetyt aktivistit. Suojeluskuntiin liittyi myös poliittista välinearvoa. Sitä ei haluttu uskoa millekään ulkoparlamentaariselle ryhmälle. Luonteeltaan järjestö oli sittenkin jossain siviilin ja sotilaallisen puolivälissä. Siinä oli niin yhdistyksen kuin komento-organisaationkin piirteitä. Nyt painopiste alkoi siirtyä kohti sotilaallista.

Lauri Malmbergin linja

Malmberg esitti ohjelmajulistuksensa päiväkäskyssään 13.10.1921. Asetuksen mukaan suojeluskuntain tehtävä oli "hallituksen ohjeiden mukaan edistää kansan puolustuskuntoisuutta sekä turvata laillista yhteiskuntajärjestystä". Malmbergin mukaan jälkimmäinen tehtävä oli kunnossa. Sisäpoliittinen poliisitehtävä ei voinut eikä saanut olla suojeluskuntain tärkein funktio. Päätehtävän tuli suuntautua samaan kuin 1917, "maan vapauden ja itsenäisyyden turvaamiseen ulkoapäin uhkaavia hyökkäyksiä vastaan". Suomen maantieteellisen aseman vuoksi vaara oli koko ajan olemassa. Kun vielä niukat rahavarat estäisivät ylläpitämästä riittävän vahvaa vakinaista armeijaa, "on suojeluskuntia yhä enemmän kehitettävä olemaan armeijan täysikelpoisena tukena". Suojeluskunnat tuli saada "entistä enemmän taistelukelpoisiksi, samalla kun yhteistyö armeijan ja suojeluskuntien välillä on jo rauhankin aikana saatettava tehokkaammaksi". Siksi oli välttämätöntä panna pääpaino "taistelu- ja kenttäpalvelukseen".³⁰ Malmberg teki selvän puolenvalinnan suojeluskuntajärjestöä ravisuttaneessa kiistassa. Hän ei etsinyt suojeluskunnista vapaussodan valkoisen armeijan perillistä. Toiminnan painopiste tuli olla sotilaallisessa koulutuksessa eikä Suomen valkoisena pitämisessä. Sotilaan ammattitaito oli Malmbergille tärkeämpi asia kuin Mannerheimin ja hänen hengenheimolaistensa korostama, vuoden 1918 sävyttämä suojeluskuntahenki. Malmberg ei tavoitellut suojeluskuntajärjestölle ulkoparlamentaarisena vaikuttajan asemaa.

Ohjelman ääneen lausumisesta oli matkaa sen toteuttamiseen. Tavoite oli muutettava samansuuntaiseksi toiminnaksi kaikissa suojeluskuntapiireissä. Malmberg ja yliesikunta lähtivät toteuttamaan ohjelmaa määrätietoisesti. Tuntuu paradoksaaliselta, että se tapahtui siten, että ylipäällikkö jätti käyttämättä valtuuksiaan koko komeudessaan. Asetuksen mukaan piiripäällikön "nimittää ylipäällikkö, hankittuaan piiriesikunnan lausunnon asiasta. Jos asia koskee vakinaisessa sotapalveluksessa olevaa upseeria, nimittää hänet sotavoimain ylipäällikkö." Malmberg halusi nimenomaan vakinaisen väen upseereita, ei vain piiripäälliköiksi, vaan muihinkin tehtäviin. Näin tasavallan presidentti ja puolustusministeriö kytkeytyivät tiiviisti suojeluskuntajärjestön nimittämismenettelyyn. Tämä ei merkinnyt, että Malmberg olisi pyrkinyt häätämään vanhoja piiripäälliköitä, mutta kun he väistyivät, seuraaja otettiin sotilasammattillisin perustein. Johdonmukainen nimityspolitiikka ja oman periaateohjelman toistaminen olivat Malmbergin ja yliesikunnan aseet järjestön kääntämisessä ylipäällikön viitoittamalle linjalle.

Suojeluskuntaopposition viimeinen yritys

Erityisesti Helsingin piiri harasi Malmbergia vastaan. Se vaati, että Paul v. Gerich oli välittömästi nimitettävä uudelleen piiripäälliköksi. Lopulta piiri jätti 23.2.1923 yliesikunnalle uhkavaatimuksen, mihin Malmberg huomautti, että asetuksen mukaan ylipäällikkö määrää ja piiri tottelee. Jollei piiri halua tyytyä ylipäällikön vastaukseen, se voi yrittää viedä asian edustajakokoukseen.³¹ Oli helppo havaita, mistä kenkä puristi. Helsingin piiri ei halunnut presidentin nimittämää piiripäällikköä, vaan hierarkian ulkopuolisen, jonka ei tarvitsisi turhaan kumarrella ministereitä ja presidenttiä ja jonka avulla piiri voisi korostaa itsenäisyyttään ja tarvittaessa yrittää ottaa etäisyyttä valtionjohdosta. Kysymys oli suuntataistelusta.³²

Vanha aktivisti Kai Donner oli sitä mieltä, ettei uusi ylipäällikkö ymmärtänyt johtamansa järjestön henkeä, kun hän oli itsepäisesti kieltäytynyt nimittämästä Helsingin piirille sen haluamaa päällikköä. Se, että suojeluskuntajärjestön johto ei ollut onnistunut hälventämään v. Gerichiin liittyviä "olemattomien vaarojen pelkoja", oli myös rasite ja epäonnistumisen merkki.³³ Kiistassa pitkään vallinnut pattitilanne laukesi yllättävän helposti. Helsingiläisten rintama, jota johtivat muista piireistä mukaan tulleet oikeistolaiset, murtui. Kenttä ei ollutkaan yksimielinen Malmbergin kampeajien tavoitteiden oivallisuudesta. Piiriesikunta oli ehkä ollut sitä muutamaan viikkoa aikaisemmin, mutta ei toiminnan taso. Se ei ollut innostunut sille varattuun pelinappulan rooliin. Pelaajatkaan eivät olleet oman piirin miehiä. Lisäksi aika oli loppumassa kesken. Järjestön vuosikokous, johon jokainen piiri lähettäisi kaksi edustajaa, pidettäisiin jo 21.3.1923. Sen ylivoimainen enemmistö antaisi tukensa yliesikunnalle ja saattaisi nuijia oikeisto-opposition maan rakoon. Ristiriita oli hoidettava pois alta sitä ennen. Porin rykmentin komentaja Hugo Österman suostui väliaikaiseksi piiripäälliköksi. Piiri oli häneen ja hän piiriin tyytyväinen.

Tiukan linjan oikeistolainen aktivisti Harald Boucht kirjoitti alistuneen tuntuisesti elokuussa 1924 aatetoverilleen Kai Donnerille:

“Näyttää siltä, että Mala saa vähitellen ohjelmansa lävitse.

Johtomies toisensa jälkeen korvataan uudella miehellä, tehtävään paremmin tai huonommin sopivalla. Pian ovat kai vuorossa vähäpätöisemmätkin virat.”³⁴

Vanhoista “fredrikshamnareista” kritiikkiä jaksoi jatkaa Mannerheimin lähipiiriin kuulunut Hannes Ignatius. Hän totesi koulutuksesta, “että tässäkin on väärin ymmärretty suojeluskunta-aatetta”. Ohjelmat olivat liian monimutkaisia ja koulutus vaativaa. Ignatiuksen aivoituksissa suojeluskuntalaisten määrä korvasi laadun. “Pääasia on, että suojeluskuntiin saadaan niin paljon kuin mahdollista Suomen yhteiskuntaa suojelevia kansalaisia.”³⁵ Paitsi kirjoittajansa asenteita, teksti paljasti, ettei Ignatius oikein tuntenut järjestön hallintoa eikä kaikilta osin muuttakaan toimintaa. Ignatiukselle vastaaminen ei tuottanut vaikeuksia Malmbergille. Jos suojeluskuntien tarkoitus “olisi ainoastaan sisältäpäin uhkaavan vaaran torjuminen”, Ignatiuksen esittämä kevyempi koulutus riittäisi, “mutta *koska* suojeluskunnat muodostavat oleellisen osan maamme puolustuksesta, on asianlaita aivan toinen”. Siksi suojeluskuntalaiselta vaadittiin samaa taitoa kuin varusmieheltä neljän kuukauden palvelun jälkeen.³⁶

Poliitikkojen outoja käsityksiä

Suojeluskuntaväki tiesi 1920-luvun puoliväliin mennessä, mitä varten suojeluskunnat olivat seka mikä oli niiden luonne ja paikka yhteiskunnassa. Oli sitten toinen asia, vastasiko todellisuus kaikkien toivomuksia ja tavoitteita. Sen sijaan poliittisessa elämässä kuva ei välttämättä edes myönteisesti maanpuolustukseen suhtautuvissa piireissä ollut lainkaan yhtä selvä. Porvarilliset edustajat käyttivät eduskunnassa 1920 - 1922 muutamia puheenvuoroja, joissa pidettiin mahdollisena suojeluskuntien lakkauttamista, että suojeluskunnat olisivat vain ylimenokauden ilmiö. Tällaisia mietteitä kuului niin edistyspuolueen kuin maalaisliiton ja kokoomuksenkin ryhmästä. Asiasta ei noussut debattia, sillä yksikään porvarillinen edustaja ei pitänyt suojeluskunnista luopumista vielä ajankohtaisena. Lakkauttamisen mahdollistaisi vasta olojen normalisoituminen. Normaalisti tarkoitettiin tilannetta, jossa ei esiintyisi Suomen yhteiskuntajärjestystä vastaan kohdistettua kommunistista toimintaa. Ajatus oli vahvasti sidoksissa suojeluskuntien sisäistä funktiota korostaneeseen linjaan. Kokoomuksen edustaja ja itsenäisyysenaatin jäsen 1917 - 1918 Heikki Renvall puki sen sanoiksi ääriivasemmis-
tolle kohdistamassaan puheenvuorossaan:

“Mutta kun te nyt vaaditte, että me hajoittaisimme suojeluskunnat, niin vastaamme, että siihen emme koskaan ryhdy, ennenkuin tämä on tapahtunut, ennenkuin teidän paratiisinne ovet ovat kiinni ja te olette palanneet järkiinne. Silloin on aika lopettaa suojeluskunnat, silloin kun todelliset normaaliset olot Suomeen palautuvat.”³⁷

Suojeluskuntien olemuksesta ja tehtävistä esitettiin pitkään vallinnutta tilannetta vastaamattomia käsityksiä. Vasemmistolaisten osalta siinä ei ole mitään ihmeteltävää. Heidän vastustivat suojeluskuntajärjestöä. Heidän intressissään oli pikemminkin tarkoituksenmukaisen kuin objektiivisen tiedon esittäminen. Porvarillisissa puolueissa syy kyseenalaisten tietojen levittämiseen oli asiantunteamattomuus. Puolustusministeri Bruno Jalander korosti maaliskuussa 1921, että suojeluskunnilla oli myös "niinikään välttämätön tehtävä valtakunnan puolustuksessa ulkonaisia vihollisia vastaan. Meiltähän nimittäin puuttuu kokonaan varsinaisen armeijan reservi." Ministeri sai maalaisliiton eduskuntaryhmästä vastaansa ihmettelyn kun nyt on "ensi kerran hallituksen taholta ja suojeluskuntaliikkeen taholta mainittu, että suojeluskunnista on tuleva ja pitäisi tulla meidän armeijan reservi. Tähän asti on vallalla ollut se käsitys, että meillä on kaksi itsestä armeijaa," Kuutisen vuotta tämän episodin jälkeen kokoomuksen ryhmästä julistettiin tyytyväisenä suojeluskunnan jäsenen suulla, että suojeluskuntajärjestö voi antaa kriisitilanteessa maanpuolustukselle toistasataa tuhatta miestä. Ilmoitus sisälsi pahan asiavirheen, jonka sosiaalidemokraatit oitis korjasivat. "Meidän tiedämme, että se osa suojeluskuntalaisista, jota voidaan käyttää rintamataistelussa, kuuluu armeijan reserviin, ja ne ovat velvolliset lähtemään rintamalle, jos sota syttyy."³⁸

V ä l t t ä m ä t t ö m y y d e s t ä h y v e

Edellä on käsitelty kysymystä suojeluskunnan roolista yhteiskunnassa pitkälti politiikan näkökulmasta. Lopuksi toinen, maanläheisempi näkökulma. Poiminta Kiteen suojeluskunnan toimintakertomuksesta vuodelta 1919 kertoo, että kaikkia halukkaita ei voitu hyväksyä suojeluskuntien jäseneksi, koska ei ollut varmuutta, käyttäisivätkö he saamaansa kivääriä isänmaan vai viinapannunsa puolustamiseen. Suojeluskuntalaisten joukko oli todella kirjavaa. Kuopion läänin maaherra Gustaf Ignatius kirjoitti kesäkuussa 1919 Hannes-veljelleen:

"Savon suojeluskuntapiirin päällikkö Apteekkari, reservimajuri E. Piispanen on jättänyt erohakemuksensa. Hänen tilalleen olisi *ehdottomasti* saatava kykenevä, täysin suomenkielentaitoinen *sotilas*-henkilö. Suojeluskunta-aate menee täällä ehdottomasti alaspäin ellei myös saada pystyvää miestä. Kuopion suojeluskunnan päällikkö on myös siviilimies eikä tänne ole pyynnöstä huolimatta voitu saada sotilasta, joka seikka valitettavasti vie liikettä alas."³⁹

Suojeluskunnissa oli siivoamisen tarvetta ja sitä myös siivottiin. Suojeluskuntajärjestön palveluksesta poistettiin 1920-luvun alkuvuosina alun toistasataa päällystään kuuluvaa alkaen paikallis-päälliköistä ja päätyen piiripäällikköön. Kolmannes heistä oli jääkäreitä. Syyt voidaan jakaa karkeasti kolmeen, osittain toistensa kanssa päällekkäin menevään ryhmään: kykenemättömyyteen, epäasialliseen viiranhoitoon ja sopimattomaan käyttäytymiseen. Jääkäreiden helmasynti näkyy olleen, toki kykenemättömiä ja rötöstelijöitä oli heidänkin joukossaan, alkoholin väärinkäyttö. Syy saatettiin esittää proosallisesti sanoilla "Kroonillinen huma-

la“.⁴⁰ Ilmeisesti kurinpidollisista syistä poistettujen joukossa oli myös päteviä sotilaita, eli kyvyttömien ohella luuta osui myös joihinkin kyvykkäisiin mutta elintavoiltaan kaikkea muuta kuin mallikelpoisiin sotilaisiin. Arvailujen varaan jää, moniko rajatapaus sai armon tai erosi omasta aloitteestaan.

Suojeluskuntien tila 1920-luvun alkupuolella oli kaikkea muuta kuin hyvä. Voi aiheellisesti epäillä, että tilannetta ei enää olisi pystytty pelastamaan sen “oikean valkoisen hengen avulla.“ Siinä olisi tarvittu myös ammattitaitoisia kouluttajia ja johtajia. Näin Malmbergin linjan voi nähdä paitsi yhteiskunnallisena linjanvetona, myös käytännöllisenä välttämättömyytenä. Tähän hän itsekin viittasi peiteytysti virkaanastumisensa 20-vuotispäivän johdosta Hakkapeliitassa 1941 julkaisuhaastattelussa.

“Sota oli vielä lähellä ja poliittiset olot olivat epävakaiset. Nämä seikat vaikuttivat haitallisesti puolustuslaitokseen, ennenkaikkea suojeluskuntiin, jonka ohjelma ei ollut likimainkaan kaikissa yksityiskohdissaan vielä selvä. Lisäksi puuttui suojeluskunnilta päällystää, koska armeija oli saanut maan parhaat kouluttajavoimat.⁴¹

¹ Sota-arkisto (SA), 2201 B 5/2: 20 § käsittävä asetusluonnos suojeluskunnista. Asetuskokoelma 86/2.8.1918.

² Martti Ahti: Salaliiton ääriiviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918 - 1919. Espoo 1987 s. 44 - 48. SA, Pk 637: Johansson (Kaila) - pääasiamiehet 21.12.1918.

³ SA, Pk 637/1: Kaila - Pietinen 30.12.1918. Ahti 1987, s. 59.

⁴ SA, 2201 B 5/1: Pöytäkirja piiriesikuntien edustajien kokouksesta 14 - 15.12.1918. N. V. Hersalo: Suojeluskuntain historia. II. 3. painos, Vaasa 1966, s. 39 - 45.

⁵ SA, Pk 637/1: Kaila - Arvoisa Asiamies 31.1.1919 sekä 2001 B 5/2: Asetusluonnos, joka käsittää 25 §§. Suojeluskuntalaisen Lehti 7/19.2.1920 “Suojeluskuntain yliesikunta“. Ilmeisesti Kailan laatima kirjoitus sisältää virheellisen tiedon ilmoittaessaan lähetystön käyneen Mannerheimin luona jo ennen joulua. Ahti 1987 s. 60.

⁶ SA, 2001 B 5/2: Asetusluonnos, joka käsittää 25 §§.

⁷ Kansallisarkisto (KA), Valtioneuvoston pöytäkirjat sotaministeriön esittelystä 11.2. ja 14.2.1919. Asetuskokoelma 22/14.2.1919.

⁸ Ahti 1987, s. 63 - 64. Asetuskokoelman 1/4.1.1919 § 2. KA, SM 422/69 1919. Hakemuksen olivat allekirjoittaneet suojeluskuntain ylipäällikkö G. D. v. Essen; suojeluskuntain yliesikunnan (SKY) sotilaallisen osaston päällikkö, jääkärimajuri Unio Sarlin; SKY:n osastopäällikkö, toimittaja ja tilanomistaja J. V. Lilius; SKY:n ylitarkastaja, fil. kand. E. E. Kaila, SKY:n taisteluvälineosaston päällikkö, insinööri Kyösti Kehvola sekä SKY:n toimistopäällikkö, luutnantti Niilo V. Sigell.

⁹ KA, SM. 422/69 1919.

¹⁰ SA, Puolustusministeriö (PIM), Ministeri ja adjutantuuri F 4: Suomen Suojeluskuntain Liitto - Valtioneuvosto 17.4.1919.

¹¹ Ahti 1987 s. 64 - 65. Helsingin Sanomat 15.4.1919 “Helsingin Sanomain toimitukselle“.

¹² Ahti 1987 s. 105 - 137. Mauno Jääskeläinen: Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyrietykset Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918 - 1920. Helsinki 1961, s. 206 - 219. Toivo Nygård: Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aattellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu 1978, s. 55 - 58, 64 - 65.

¹³ SA, K/PIM, F 32: Walden - Rosenqvist 21.1.1919. SA, PIM, Ministeri ja adjutantuuri F 4: Rosenqvist - Walden 24.1.1919.

¹⁴ Suomen Sotilas 27/5.7.1919 s. 386 “Valtionhoitaja ja Suojeluskunnat“.

¹⁵ KA, Elmo E. Kailan arkisto 1: Päiväkirjamerkintä 7.8.1919.

¹⁶ Ahti 1987, s. 207 - 208. Karjalan Aamulehti 7.9.1919 “Uudet miehet suojeluskuntaliikkeen johtoon“. KA, Elmo E. Kailan arkisto 1: Päiväkirjamerkintä 7.8.1919.

¹⁷ Ahti 1987, s. 210. SA, Pk 1228/1: Mannerheim - Ignatius 3.8.1919.

- ¹⁸ Suomen Sotilas 32/9.8.1919 "Katsaus viikon tapahtumiin". SA, Pk 1340/1: Mannerheimin tervehdys suojeluskuntalaisille.
- ¹⁹ Uusi Suomi 18.8.1919 "Kenraali Mannerheim".
- ²⁰ Ahti 1987, s. 206 - 207. Stig Jägerskiöld: Riksföreståndaren. Gustaf Mannerheim 1919. Helsingfors 1969, s. 244 - 247. Hersalo 1966, s. 63. Suomen Sotilas 34/23.8.1919 "Kenraali Mannerheim kutsuttu suojeluskuntien kunniaylipäälliköksi" ja 36/6.9.1919 "Armeija, suojeluskunnat ja politiikka". Uusi Suomi 18.8.1919 "Kenraali Mannerheim". Karjalan Aamulehti 7.9.1919 "Uudet miehet suojeluskuntaliikkeen johtoon".
- ²¹ Jägerskiöld 1969, s. 254.
- ²² Karjalan Aamulehti 7.9.1919 "Uudet miehet suojeluskuntaliikkeen johtoon". Turun Sanomat 9.9.1919 "Uusi Aura harjoittamassa törkeätä kiihotustyötä suojeluskuntien keskuudessa". SA, SKY, hallinnollinen osasto Fa 1: Sotaministeriö - suojeluskuntain ylipäällikkö 11.9.1919.
- ²³ SA, SKY, Hallinnollinen osasto Fa 1: SKY - sotaministeriö 16.10.1919.
- ²⁴ Suomen Sotilas 36/6.9.1919 "Armeija, suojeluskunnat ja politiikka" ja 40/4.10.1919 "Katsaus viikon tapahtumiin". SA, SKY: Suojeluskuntain ylipäällikön päiväkäskyt 20/18.9.1919 ja 5/10.2.1920. SA, SKY, hallinnollinen osasto Fa 1: SKY - puolustusministeriö 16.10.1919.
- ²⁵ Suojeluskuntajärjestön kriisistä yleisesti, ks. Martti Ahti: Kaappaus. Keuruu 1990, s. 13 - 76.
- ²⁶ KA, Kai Donnerin arkisto I 5: Päiväkirjamerkintä 22.10.1918.
- ²⁷ KA, Kai Donnerin arkisto I 5: Päiväkirjamerkintä 27.6.1921.
- ²⁸ Komiteanmietintö 16/1921. Hersalo 1966 s. 102.
- ²⁹ SA, SKY, Hallinnollinen osasto C 1: Edustajakokouksen pöytäkirja 9.9.1921.
- ³⁰ SA, SKY, Suojeluskuntain ylipäällikön päiväkäsky 30/13.10.1931.
- ³¹ SA, Sk 1018: Helsingin suojeluskuntapiirin vuosikokouksen pöytäkirja 21.2.1923. SA, Pk 637:1: Kailan muistio "Mikä on suojeluskuntien tehtävä? Suuntataistelu". Uusi Suomi 4.3.1923 "Suojeluskuntaristiriitä". Suunta 10/10.3.1923 "Katsaus valtiollisiin tapahtumiin".
- ³² SA, Pk 637/1: Kailan muistio "Mikä on suojeluskuntien tehtävä? Suuntataistelu". Vaasan maakunta-arkisto (VMA), Alkion arkisto 20: Kaila - Alkio 7.3.1923. Uusi Suomi 8.3.1923 "Jääkärit ja suojeluskuntajärjestö".
- ³³ VMA, Bouchtin arkisto: Donner - Boucht 13.12.1922. Suunta 9/3.3.1923 "Suojeluskuntaristiriitako jälleen vireille?"
- ³⁴ KA, Kai Donnerin arkisto I 17: Boucht - Donner 26.8.1924.
- ³⁵ Hakkapeliitta 10/13.3.1926 "Huomautuksia suojeluskuntajärjestöstä ja sen koulutuksesta" ja 13 - 14/3.4.1926 "Huomautuksia suojeluskuntajärjestöstä ja sen koulutuksesta. Loppusanat Eversti Malmbergille".
- ³⁶ Hakkapeliitta 11/20.3.1926 "Huomautuksia suojeluskuntajärjestöstä ja sen koulutuksesta. Vastaus kenraali Ignatiuksen kirjoitukseen" ja 13 - 14/3.4.1926 "Huomautuksia suojeluskuntajärjestöstä ja sen koulutuksesta. Loppusanat Eversti Malmbergille".
- ³⁷ Valtiopäivät 1919, Pöytäkirjat III, s. 2403 - 2406, 2418, 2428, 2437. Valtiopäivät 1922, Pöytäkirjat II, s. 896, 908 - 911, 1379, 1391.
- ³⁸ Valtiopäivät 1920, Pöytäkirjat III, s. 2665, 2695. Valtiopäivät 1926, Pöytäkirjat II, s. 1447, 1451.
- ³⁹ SA, Pk 1228/2: Gustaf Ignatius - Hannes Ignatius 13.6.1919.
- ⁴⁰ SA, SKY, Hallinnollinen osasto B 1: Erotettua päällystöstä sk.järjestössä 1918 - 1926.
- ⁴¹ Hakkapeliitta 37/16.9.1941, "Kaksi viikkoa, joka venyi kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Kenraaliluutnantti Lauri Malmberg kertoo tulostaan suojeluskuntain johtoon."